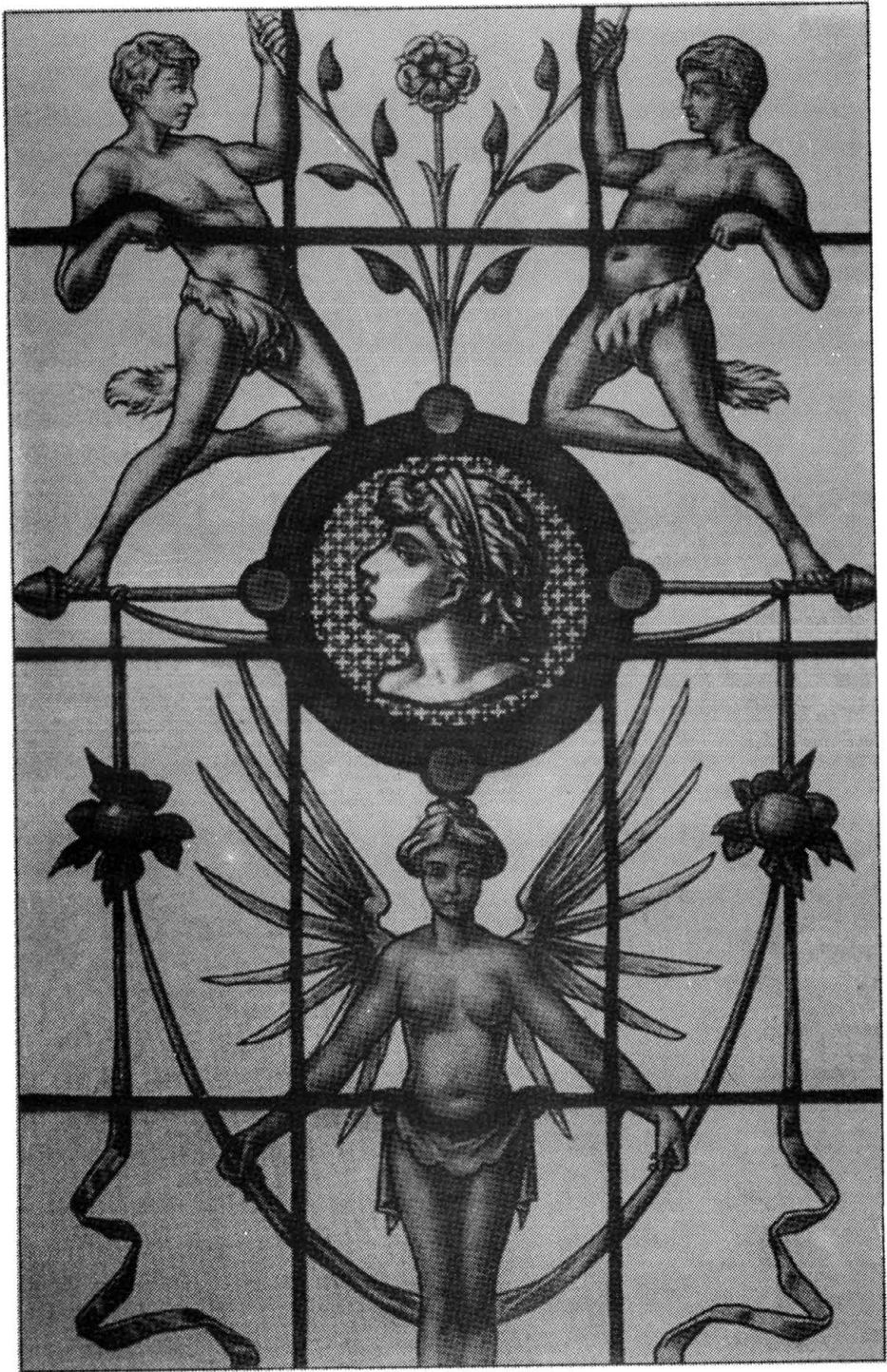

The image features a highly detailed, ornate border in a golden-brown color. The border is composed of two tall, fluted columns on either side, topped with decorative capitals. A large, arched structure connects the tops of the columns, with intricate scrollwork and floral motifs. The entire border is filled with fine, repetitive patterns, giving it a rich, textured appearance. The background of the page is a solid, dark brown color.

könyv
könyvtár
könyvtáros

1997
július

KÖNYV, KÖNYVTÁR, KÖNYVTÁROS

1997. július

Tartalom

Könyvtárpolitika

Kiss Jenő: Magyarország könyvtárai	3
Auer, Johannes: Bevezetés az Internetbe	21
Lison-Zlessow, Barbara-Best, Heidi: Úton az online korszakba	27
Freisinger Jenő: Lesz-e negyven éves az orvosi könyvtárhálózat?	30
Poprády Géza: Könyvek háza – elektronikus archívum	33
NKA pályázat nyertesei	36

Fórum

Levélváltás	51
Hírlevél a Magyar Könyvtárosok Egyesülete tagjaihoz	54

Lapunk e számának illusztrációit a Magyar Iparművészet c. folyóirat példányából válogattuk.

From the contents

Jenő Kiss: Libraries in Hungary (3);

Jenő Freisinger: Forty years of the system of Hungarian medical libraries (30).

Cikkeink szerzői

Auer, Johannes, a Stuttgarteri Városi Könyvtár főmunkatársa; *Best, Heidi*, a Brémai Városi Könyvtár főmunkatársa; *Freisinger Jenő*, a Szent László Kórház Könyvtárának vezetője; *Kiss Jenő*, a FSZEK főigazgatója; *Lison-Ziessow, Barbara*, a Brémai Városi Könyvtár igazgatója; *Poprády Géza*, az OSZK főigazgatója

Szerkesztőbizottság:

Poprády Géza (elnök)

**Biczák Péter, Borostyániné Rákóczi Mária, Kenyéri Kornélia,
dr. Tóth Elek**

Szerkesztik:

Győri Erzsébet, Sz. Nagy Lajos, Vajda Kornél

A szerkesztőség címe: Budapest, I. Budavári Palota F épület – Telefon: 156-8521

Közreadja: a Könyvtári és Informatikai Kamara, a Magyar Könyvtárosok Egyesülete, a Művelődési és Közoktatási Minisztérium, az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, az Országos Széchényi Könyvtár

Felelős kiadó: **Poprády Géza**, az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatója

Készült az OSZK Nyomdaüzemében

Felelős vezető: **Burány Tamás**

Terjedelem: 5,7 A/5 kiadói ív. Munkaszám: 97.193

Lapunk megjelenéséhez támogatást kaptunk a Nemzeti Kulturális Alaptól

Terjeszti az Országos Széchényi Könyvtár

Előfizetési díj 1 évre 2400 forint. Egy szám ára 200 forint

HU-ISSN 1216-6804

Magyarország könyvtárai*

A magyar könyvtári rendszer ismertetésében a legnagyobb súlyt a nyilvános könyvtárak leírására kell helyezni, hiszen az ország, a társadalom könyvtári, információs igényeinek kielégítésében ezeknek van döntő szerepük.

1. Az Országos Széchényi Könyvtár

Az Országos Széchényi Könyvtár, a magyar nemzeti könyvtár nemcsak leggazdagabb könyvtári gyűjteményünk, de tevékenysége sok tekintetben meghatározó az egész nyilvános könyvtári rendszer működésére is.

Az 1802-ben alapított OSZK mint a magyar nyelvű, magyarországi és Magyarországra vonatkozó publikációk legfőbb gyűjtő, feltáró és megőrző helye fokozatosan teljesítette ki gyűjteményeit és szolgáltatásait. Állománya 1995. végén több mint 7 millió egység volt, köztük több ezernyi ősnymtatvány, „rég Magyar” könyv, kódexek százai, 33 Corvina stb. Gyarapítását az egyre hézagossábban beszolgáltatott kötelempéldányok biztosítják. Ennek alapján regisztrálja a magyar nemzeti könyvtermést (Magyar Nemzeti Bibliográfia = MNB), amelyet 1978 óta számítógéppel állít elő. Ez a számbavétel az alapja a nemzetközi csereprogramokban való részvételünknek éppúgy, mint a magyar könyvtárak feltáró és tájékoztató munkájának. Ehhez az OSZK-nak az MNB rekordjait mágnesszalagon vagy lemezen kell szolgáltatnia. Ez napjainkban indult kurrens szolgáltatásként, némely korszakra vonatkozóan pedig retrospektíve CD-ROM-on. Használni lehet e regisztráció utolsó három évét on line módon is.

Ezen kívül az OSZK-hoz került az évek során egy sor más, ún. központi szolgáltatás is, így pl. kötelempéldányok elosztása, a nemzetközi könyvtárközi kölcsönzés hazai központja, a közkönyvtárak beszerzési tájékoztatása, könyvek és folyóiratok központi katalógusa, központi restauráló laboratórium stb. Állománya csak helyben használható. Kilenc olvasótermében 700 helyen fogad látogatókat.

2. Közkönyvtárak (az önkormányzatok fenntartásában)

Az ország nyilvános könyvtári ellátásának, a kulturális infrastruktúra legfontosabb intézményrendszerének gerincét a közkönyvtárak (korábbi szóhasználat: közművelődési könyvtárak) jelentik. Ez a hálózat 19 megyei, 200 városi és

* A „Magyarország kultúrája az ezredfordulón. Műhelytanulmányok. Szerkesztette: Baán László, MÉDIA + PRINT, Budapest, 1997.” mű alapján.

3500 községi könyvtárával, a nagyobb városokban kiterjedt fiókhálózattal (Budapest pl. 79 fiókkal) teszi mindenütt elérhetővé a könyvtári szolgáltatásokat.

A közművelődési könyvtárak a XX. század második felében jöttek létre tömegesen Magyarországon. Az 1949-ben kezdődött fejlesztés-létesítés jöllehet a korábbi hazai kezdetekre kevésbé épített, inkább a szovjet modellt tekintette mintának; a század nyolcvanas éveire az egész országot átszövő könyvtári hálózatot eredményezett.

A hatvanas évekre liberálissá és pragmatikussá vált kulturális politika eltúrte az ennél szélesebb körű tájékozódást. Mivel a könyvtárosok éltek ezzel a lehetőséggel, a rendszer pedig a könyvtárakat is a tömegek ideológiai nevelésének intézményeként kezelve viszonylag sokat költött rájuk, a nyolcvanas évekre a legjobb nyugat-európai és skandináv mintákhoz mérhető közművelődési könyvtárgy jött létre.

Azokhoz mérhető, azokra hasonlító felfogásában és módszereiben, de szegényesebb a nyújtott szolgáltatásokban (noha a világkultúra majdnem minden alkotása hozzáférhető volt bennük, a „liberális” kulturális politika támasztott azért elegendő korlátot a választékban), szerényebb az épületekben és teljesen elmaradott a gépesítés, a számítástechnika alkalmazásában.

1985-ben 4645 könyvtárban 38,3 millió kötet (pontosabban könyvtári egység, tehát könyv, hanglemezt, hang- és videókazetta stb.) várta az 1,7 millió olvasót, akik egy év alatt 39,7 millió egységet kölcsönöztek.

a) A könyvtárak és a rendszerváltás

A rendszerváltás során ez az általánosan elismert intézményrendszer – a könyvtárosok várakozásaival ellentétben – nemcsak, hogy nem kapta meg a továbbfejlődéséhez szükséges feltételeket, de az ellátás addigi színvonala is veszélybe került, sőt helyenként az intézmények léte is megkérdőjeleződött.

Elsősorban a fenntartás biztonsága veszett el. Az önkormányzati törvény a közkönyvtárak fenntartását nem sorolta a kötelezően ellátandó önkormányzati feladatok közé (ld. 1991. évi XX. törvény 108. paragrafusa)¹. Pontosabban kötelező feladatként deklarálja, de nem rendel hozzá anyagi forrást, mint pl. az alapfokú oktatáshoz a normatív támogatást. Azok közé a feladatok közé teszi a könyvtári ellátást, amelyekben az önkormányzat maga határozza meg – a lakosság igényei alapján, saját anyagi lehetőségei függvényében –, hogy azt milyen mértékben és módon látja el.

Az önkormányzatok (korábban tanácsok) által fenntartott könyvtárak számának csökkenése, megszűnésük korábban kezdődött. Az 1965-ös „csúcsponton” 5403 könyvtárat működtettek a tanácsok. Számuk folyamatosan csökkent. Az áttekintésünk kiindulási évének, 1985-nek az adata 4645 könyvtár, 1990-re 4262-re csökkent a számuk, 1994-re pedig 3723-ra. Azaz az utóbbi tíz évben majdnem ezerrel (921-gyel) csökkent a könyvtárak száma. A megszűntek abszolút többsé-

¹ *Az 1991. évi XX. törvény a helyi önkormányzatok és szerveik, a köztársasági megbízottak, valamint egyes centrális alárendeltségi szervek feladat- és hatásköréről. – Magyar Közlöny 1991. 68. sz.*

ge falusi könyvtár volt, városi könyvtár megszűnéséről alig van tudomásunk. Néhányat közülük összevontak az önkormányzatok más intézménnyel, pl. művelődési otthonnal vagy iskolai könyvtárral. Hasonló folyamat játszódott le Budapesten is, ahol – jóllehet a fenntartó azonos – az 1974-es 120-ról 1995-ig 79-re csökken a fiókkönyvtárak száma, anélkül, hogy az ellátottsági színvonal lényegesen romlott volna, sőt esetenként, kerületenként (ahol a bezárt fiókok anyagi eszközeit, fenntartási költségeit sikerült „konvertálni”), javult, van ahol lényegesen javult.²

Meg kell jegyezni, hogy a könyvtárak Magyarországon „hagyományosan” elaprózottak, sokkal több – jóllehet névleg működő – könyvtár létezett, mint amennyire szükség lett volna a lakosság hatékony és ésszerű ellátásához. Az elaprózottság illusztrálására egyetlen adat: még 1992-ben, amikor már többszáz apró könyvtár szűnt meg az önkormányzatok által fenntartott 3870-ből csak 1836 volt 5000 kötetnél nagyobb állományú, tehát több mint 2000 ennél kisebb, tehát nehezen nevezhető szolgálatképes gyűjteménynek, annál is inkább, mert a gyarapításukra alig költöttek valamit.

Ennél lényegesen több városi és falusi fiókkönyvtár volt kénytelen megszűntetni működését 1989 óta, vagy ha statisztikailag számon is tartják őket, működésük névleges, ugyanis legfontosabb életfunkciójuk, az állomány gyarapítása szünetel (ui. az önkormányzatok nem tudtak vagy nem akartak pénzt biztosítani a működésükhöz). Túlnyomó többségük kiskötetszámú, ritkán nyitva tartó fiók volt, amelyek lényegesen nem javították a lakosság könyvtári ellátását, csak a statisztikailag számon tartott szolgálati pontok számát növelték. Egy részük megszűnéséért nem nagy kár. Mivel a folyamat nehezen akadályozható, arra kelletne törekedni, hogy a megszűnések egyúttal az ellátás minőségi javulását jelentse. Például úgy, hogy az önkormányzat más önkormányzattal társulva tartsa fenn a könyvtárat; a könyvtári szolgáltatást megrendelje a közelben lévő nagyobb könyvtártól (az önkormányzati törvény erre most is lehetőséget ad), vagy könyvtára működtetéséhez (elsősorban könyvvel való ellátásához) vegye igénybe az ún. ellátó rendszer szolgáltatásait. Az aprófalvas dunántúli megyékben hagyományosan működnek ilyen ellátó rendszerek, a városi és megyei könyvtárak fenntartásában.

E tendencia megszűnését, a létbizonytalanság megszüntetését a könyvtárosok nagy része a (készlőben lévő) új könyvtári törvénytől várja. Az 1976-ban kiadott könyvtári törvényerejű rendelet (amelynek fontos elemeit az önkormányzati törvény – az 1990. évi LXV. törvény-, illetve az önkormányzatok hatásköréről intézkedő 1991. évi XX. törvény³ átemelte, ily módon életben hagyta, mások pedig idejét múlt előírásokkal inkább akadályt, mint segítséget jelentenek), kimondja ugyan, hogy e könyvtárakat a helyi tanácsoknak kell fenntartaniuk és az önkormányzati törvény is kötelező feladatként jelöli meg ezt, de az említett okok miatt ez nem akadályozta meg az anyagi eszközök híjával lévő önkormányzatokat, hogy megszüntessék, vagy „szüneteltesék” könyvtáruk működését. (1992-ben az ön-

² Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár. Jelentés 1991. Bp. 1992. Ugyanaz a további évekről.

³ Ld. az 1. sz. jegyzetet és az 1990. évi LXV. törvény a helyi önkormányzatokról. – Magyar Közlöny 1990. 80. sz.

kormányzati fenntartású könyvtárak 9,8%-a, tehát minden tizedik, szüneteltette működését.) Nagy valószínűséggel ugyanennyit mondhat ki az új könyvtári törvény is, hiszen nehéz elképzelni, hogy normatív módon anyagi eszközöket tud rendelni a könyvtárfenntartás kötelezettsége mellé.

b) A könyvtárak állománya, kínálata

A rendszerváltással egy időben – azzal nem szükségszerű összefüggésben, de a közöttük lévő kapcsolat nem tagadható – válságba jutott a közművelődési könyvtárak állománygyarapítása is, amelyet három fő tényező okozott: a fenntartók pénzügyi válsága, az infláció, valamint a könyvtárak robbanása. Az önkormányzatok által fenntartott könyvtárak állományának alakulást az 1. sz. táblázat mutatja. Számolva a statisztika pontatlanságaival, a megszűnt könyvtárak „hiányzó” állományával, a végre megindult selejtezésekkel is, feltűnő a könyvtárak állományának stagnálása, különösen ha a korábbi évenkénti átlagosan egy millió kötetes növekedéssel vetjük egybe. A fenntartók erőfeszítéseit az ugyanezen könyvtárakban állománygyarapításra fordított keretek Ft-ban és százalékban kifejezett növekedése mutatja az utóbbi öt évben. Ezek szerint:

Év	Növekedés Ft-ban az előző évhez képest	Növekedés százalékban az előző évhez képest
1990	28 323 300,- Ft	20,0%
1991	54 966 400,- Ft	32,0%
1992	96 703 600,- Ft	43,0%
1993	20 923 700,- Ft	6,5%
1994	123 583 900,- Ft	36,0%

A számok azt jelzik – az 1993-as évet leszámítva, amely adat lehet a statisztika hibája is – hogy a fenntartók minden évben az inflációs ráta fölött növelték a könyvtárak könyvbeszerzési keretét, de ez a növekedés természetesen nem egyformán vonatkozik minden könyvtárra. A városi és az ugyancsak városi funkciót betöltő megyei könyvtárakban nőtt úgy, ahogy a beszerzési keret, a falusi, községi könyvtárakban, országos összesítésben alig. Az átlagszámok szerint 1993-ban 279, 1994-ben 103 kötetet, illetve állományi egységet (amibe beleszámít a hang-lemez, hang- és videókazetta, CD, CD-ROM stb. is) tudott vásárolni egy magyar közkönyvtár. Az átlag eltakarja, hogy a kisebb falusi, községi könyvtárak alig néhány kötetet vagy semmit. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár 1991-ben olvasónként egy könyvet tudott vásárolni, 1992-ben sokkal több pénzért egy felet, 1995-ben pedig még kevesebbet⁴.

Mindezen erőfeszítések – ha nem is hiábavalók voltak, hiszen nélkülük a könyvtárak nagy részének a szolgáltatásai teljesen ellehetetlenültek volna – reménytelennek látszó versenyfutást jeleznek az elszabadult könyvtárakkal. A könyvtárak 1989/90 és 1996 között a kiadói érdekvédelmi szerv szerint is meghétszereződtek (vö. az 1. sz. táblázat megfelelő rovatával: ugyanezen idő alatt a

⁴ Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár. Jelentés 1995. Bp. 1996.

könyveszerzési keretek jó esetben megháromszorozódtak) és az átlagár 1996-ban 730 Ft.- volt⁵. A könyvtárak által vásárolt könyvek átlagára ennél is magasabb, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban például 940,- Ft volt 1995-ben⁶. Nem csoda hát, hogy a könyvtárak állománya (kínálata) stagnál vagy csökken. És még nem is szóltunk az ún. AV anyagok áráról, amelyek egy egységre vetítve sokkal magasabbak, mint a könyveké (egy videokazetta átlag 2000,- Ft-ba, egy CD lemez átlag 2500,- Ft-ba kerül)⁷ és amelyeket a használók ugyancsak a könyvtáraktól várnak és amelyeket megjelenésükkor a könyvtárak természetesen módon, helyesen illesztettek állományukba, soroltak szolgáltatásaik közé. Ha az állomány gyarapításánál e médiumokra is gondolunk (és nem tehetünk másként, az olvasók – használók – ezt várják tőlünk) csak úgy tudnak a könyvtárak megfelelő választékot, kínálatot nyújtani, ha önköltséges – térítéses – alapon teszik. Vagyis e dokumentumokat szerény térítés ellenében szolgáltatják, és az így befolyt térítési díjból vásárolják, gyarapítják az állományt.

Hogyan alakult az elmúlt években és milyen ma a könyvtárak állományának minőségi összetétele? A legnagyobb teherterhelés a 80-as évek elején az a becslések szerint mintegy 10 millió kötetes elavult, selejtezésre váró állomány volt, amely a rendszeres selejtezés, állománytisztítás elhanyagolása, adminisztratív akadályok és a könyvtárosok bátortalansága miatt gyűlt fel⁸. A kilencvenes években végre megindult, ha nem is a kellő ütemben folyt-folyik a propagandisztikus szépirodalmi, politikai és társadalomtudományi könyvektől való megszabadulás. A kötöttségektől megszabadult könyv- és hírlapkiadás a 80-as évek végétől soha nem látott bő választékot produkált: igen gazdag kínálatot a fajsúlytalan, értéket nem képviselő olvasnivalókból (ezeket a könyvtárak néha elvi megfontolásokból, néha anyagiak hiányában nem veszik meg, helyenként pedig ha drága is megvásárolják, hogy az olvasói igényeknek megfeleljenek), nagy választékot a vonzó és újszerű tudománynépszerűsítő kézikönyvekből méregdrágán (ezeket, pedig az olvasók a könyvtáraktól várnák a beszerzésüket, áruk miatt nem vagy nem a szükséges példányszámban vásárolják a könyvtárak).

A tudományos monográfiákból, klasszikus társadalomtudományi és természettudományos művekből, a legszélesebben értelmezett ún. „kötelező olvasmányok”-ból pedig noha sok hiányt pótol a könyvkiadás, néha kétségbe ejtő hiányok mutatkoznak a könyvtárakban. (Ezeket pusztán a könyvtárak igényeire építve „nem érdemes” megjelentetni.) A közművelődési és a szakkönyvtárak által évente könyvre költött másfél milliárd forint úgy látszik nem meghatározó a könyvkiadásban, nem döntő a könyvkereskedelemben. (Ebben természetesen benne van a külföldi könyvek beszerzésére költött összeg, a szakkönyvtárak esetében a keret nagyobb, a közművelődési könyvtárak esetében kisebb hányada.)

⁵ Zentai Pál Péter nyilatkozata. In Varga Lajos Márton: *Kötetek 83 185 forintért – Népszabadság*. 1996. május 30.

⁶ Ld. 4. sz. jegyzet

⁷ Ld. 4. sz. jegyzet.

⁸ Kiss Jenő: *Őrizzük vagy használjuk?* = *Élet és irodalom* 1985. nov. 1–5. old. és dr. Tóth Gyula: *Túlhízalt, elnehezült könyvtárak kevésbé szolgálják az állampolgárt.* – *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros*, 1994. okt. 3–10. old.

A soha nem látott választékban megjelenő periodikáknak (újságok, folyóiratok, magazinok) is csak egyre csökkenő hányadát tudják előfizetni a könyvtárak. Az AV anyagokból (hang- és videókazetta, CD, CD-ROM stb.) elsősorban a nagyobb (megyei, városi) könyvtárak igyekeznek lépést tartani a változásokkal, egy-egy új média megjelenésével, de a kellő választékot ők sem tudják biztosítani, annál inkább nem, mivel ezek használatához külön berendezések (a CD-ROM-hoz pl. számítógép) is szükségesek. Mindez hatványozottan érvényes a gyermekolvasóknak szóló kiadványokra, amelyek általában megfizethetetlenül drágák.

Mindent egybevetve: milyen ma a magyar kulturális infrastruktúra legfontosabb intézményét, az ország könyvtári ellátásának gerincét jelentő közkönyvtárak állománya, kínálata? Minden korábbinál gazdagabb és színvonalasabb választékot kínál, legalábbis a nagyobb városi és a megyei könyvtárakban. (NB. a hatvanas évekből már elfogadható, egyre javuló volt a kínálat, a mi könyvtáraink voltak az üdítő kivételek a szocialista országok könyvtárügyében!) De ez inkább csak tendenciaszerűen érvényesül. A kisebb könyvtárakban szegényes a választék. A mennyiségi igényeket pedig sehol sem tudják a könyvtárak kielégíteni. A szükséges választékot néha, a kívánatos mennyiséget soha nem tudják a magyar közkönyvtárak nyújtani.

c) Használat-igénybevétel

A közkönyvtárak használatának legfontosabb jellemzője a kilencvenes években, hogy igénybevételük nőtt vagy legalábbis nem csökkent. Ezt látjuk, ha a három legfontosabb mutatót, a beiratkozott olvasók, a látogatók és a kölcsönzött dokumentumok számát vizsgáltuk (ld. 1.sz. táblázat). Mindhárom esetben a globális, összefoglaló adatok minimális ingadozással a használat mennyiségi mutatóinak változatlanúságát jelzik. Beiratkozott olvasóként, azaz rendszeres használóként majdnem másfél millió állampolgár, az ország lakosságának 13,6%-a veszi igénybe szolgáltatásainkat. Rendszeresen, ami évi 12 látogatást jelent, és átlag 2-2,5 dokumentum kölcsönzését alkalmanként. A helyben használat – amelyet nem mér a statisztika – legalább még egyszer ennyi. Tapasztalatból tudjuk, de a számok részletekbe menő elemzése is bizonyítja ugyanakkor, hogy az igénybevétel jelentősen nőtt és folyamatosan növekszik a szolgáltatóképes pontokon, a városi és megyei könyvtárakban, a fővárosban pedig a központi könyvtárban és a nagyobb kerületi könyvtárakban. Különösen a használt dokumentumok száma növekszik nem egy helyen évről-évre 15-20%-kal. Az intenzívebb könyvtárhasználatnak csak egyik oka, hogy a rohamosan növekvő könyvárak miatt a lakosság sem tudja megvenni a könyveket, és a könyvtárakból igyekszik kielégíteni olvasmányigényét, sőt újabban hallgatni és néznivalóját (CD, videókazetta) is. Legalább ilyen súllyal esik latba az oktatási módszerek változása, a közép- és felsőoktatásban résztvevők nagyobb száma. Ők – a könyvtárak olvasóinak tekintélyes hányada – a konkrét igényekkel jelentkezők, az örökké kielégíthetetlen használók.

Az intenzívebbé váló könyvtárhasználat jelzőszámait elfedik az állománnyal gyengén ellátott, korlátozottan szolgáltatóképes kis könyvtárak. (1992-ben az összes könyvtár 50,8%-a heti 1-2 nap volt nyitva, 53,2%-uk heti 8 óránál keve-

sebb időben. Mindössze a könyvtárak negyedrésze, 25,2% volt heti 5 vagy több napon, 30,9%-uk heti 13 vagy több órában nyitva.)⁹ A korábbi években, amikor még több volt ezekből (hiszen ilyeneket csuktak be az elmúlt években), több volt a „fiktív olvasó”, akik növelték a statisztika számait, de nem jelentettek tényleges használókat.

Két olyan változásról kell itt szólni, amelyek az utóbbi években lényegesen befolyásolták az igénybevételt, a könyvtárak használatát. Az egyiket az állománnyal kapcsolatban már többször érintettük: ez a szolgáltatások megnövekedett kínálata. A mai magyar közkönyvtárak legjobb egységeiben már régen nem a könyvtárak a szó hagyományos értelmében. Kínálatuk, ha nem is a kívánatos mértékben (és ennek egyértelműen anyagi okai vannak) a különféle új ismerethordozókkal gazdagodott és bővül szinte napról-napra. Egyre inkább médiatárak a városi és a megyei könyvtárak. A szolgáltatások gazdagodásához tartozik a különféle információs technikák bevezetése (a közhasznú lakossági információtól kezdve az országos szakkönyvtáraktól, információs intézményektől átvett számítógépes adatbázisok használatba adásáig, közvetítéséig). Mindez hozzájárult, hogy a legjobb közkönyvtárak a helyi információs intézményekként funkcionáljanak és ilyen értelemben is növeljék igénybevételüket. Az Internet általános bevezetése – néhány helyen már megteremtették a könyvtárakban a hozzáférés lehetőségét – tovább növelheti a könyvtárhálózat mint lakossági információs hálózat szerepét.

A másik fontos változás az igénybevétel lehetőségét illetően a beiratkozási díjak és a térítéses szolgáltatások bevezetése. 1985-ben, amikor a FSZEK bevezette a hanglemezek és kazetták térítésért való kölcsönzését, nagy felzúdulást keltett elsősorban a könyvtárosok körében. A közönség megértéssel fogadta, éppúgy, mint a beiratkozási díjak – akkor drasztikusnak számító – 60, illetve 10 Ft-ra való emelését az addigi névleges 3 ill. 1 Ft-ról 1989-ben. Mostanra általánossá – de nem egységessé – vált a beiratkozási díjak szedése, némely könyvtár aránytalanul nagy díjat szed, néhány még a helyben használatért is.

(A beiratkozási díj skálája évi 100–700, sőt 2000,- Ft-ig terjed a felnőttek részére, de van ahol 500,- Ft-ot szednek a gyerekektől is.) A lakosság tudomásul vette ugyan e lényegében gazdasági kényszerintézkedést, de több jelenség jelzi, hogy nem volt hatástalan az igénybevételre. A beiratkozottak számát csökkentik, hogy a családok élnek a differenciáltan megszabott díjakkal, az „olcsóbban” beíratható nyugdíjas családtagot vagy gyermeket íratják be, aki az egész családnak kölcsönöz. Egy-egy díjmelés nem hoz annyi bevételt, amennyit akkor jelentene, ha minden addigi olvasó újra beiratkozna. Vagy pl. hogy a FSZEK egy 1996-os könyvtár-népszerűsítő akciója során egy hétig ingyen iratkozhattak be a gyerekek. Több mint 8600 gyereket íratnak be egy hét alatt a 100 Ft-os díjat megtakarítandó. (A FSZEK-nek összesen 30 800 gyerekolvasója volt.) A megoldás abban kristályosodhat ki – valószínűleg azt javasolja a könyvtári törvény is –, hogy a helyben használat legyen ingyenes, az országosan limitált határon belül differenciált (életkor, szociális státusz, pl. nyugdíjasság, hátrányos fizikai helyzet stb. sze-

⁹ Forrás: *Művelődési és Közoktatási Minisztérium Statisztikai Tájékoztató. Közgyűjtemények, kiadói tevékenység. 1992. Bp. 1993.*

rint differenciált) a beiratkozási díjért lehessen kölcsönözni a hagyományos dokumentumokat (könyv, folyóirat) és önköltséget képviselő térítésért az AV anyagokat. Ez sérti legkevésbé az olvasó-használó érdekeit, fenntartja az esélyegyenlőség és az információhoz való szabad hozzájutást megvalósító ingyenesség elvét és enyhít valamennyit a könyvtárak anyagi gondjain.

d) Különleges figyelmet igénylő rétegek

A gyermekek könyvtári ellátása hagyományosan feladata a közkönyvtáraknak, amely esetenként külön gyermekrészlegben, néha (kényszerből) önálló gyermekkönyvtárban, néha csak a szolgálat időbeli elkülönülésében valósul meg. E szolgáltatások igénybe vétele – részben a csökkenő gyermeklétszám, részben a videózás növekvő elterjedése hatására – jelentősen csökkent. Tíz évvel ezelőtt még az olvasóknak majdnem fele, ma már csak egyharmada gyermekolvasó. Sajnos csökken az olvasó gyermekek aránya az adott korosztály létszámához viszonyítva is.

A nemzetiségi lakosság (németek, horvátok, szlovákok, szerbek, románok, cigányok) könyvtári ellátásában ún. pozitív diszkrimináció, vagyis kettős ellátás elve érvényesül. Alapelvként a helyi közkönyvtár köteles gyűjteni és szolgáltatni a helyi nemzetiségi lakosság anyanyelvén az irodalmat. Ezen túlmenően nemzetiségekként néhány ún. „báziskönyvtár” (általában városi vagy megyei könyvtárak) gyűjti és letétként vagy közvetlen kölcsönzés útján juttatja el az érdekeltekhez a helyben gyűjtőtnél gazdagabb választékából az irodalmat. Esetenként, a nemzetiségi szövetségek önállóan is működtetnek könyvtárat, általában az iskolákkal együtt. Túlzás volna azt állítani, hogy a rendszer hibátlanul működik, mindenesetre nemzetiségenként is eltérő színvonalon (a leggyengébb a cigány lakosság könyvtári ellátása). A szomszéd országokban létező magyar anyagot is gyűjtő könyvtárakkal cserekapcsolat útján igyekeznek az itteni nemzetiségi könyvtárak részére anyanyelvi irodalmat beszerezni. E kapcsolatból fejlődik ki a határon túli magyarok könyvtári ellátásának segítése. Részben az ottani magyarok (is) lakta települések önkormányzati könyvtárainak, részben az ottani magyar szervezetek által létrehozottaknak több millió kötetnyi állományt juttattak közvetlenül a rendszerváltás után a magyar közkönyvtárak, de a segítség egyéb módját (pl. könyvtárosok képzése, kiadványok megjelentetése stb.) is megtalálták. A kapcsolat egyre rendszeresebb és szorosabb; az itteni könyvtári tanácskozásoknak, megbeszéléseknek ma már természetes résztvevői a szomszédos országok magyar könyvtárosai.

A fizikailag hátrányos helyzetű állampolgároknak a könyvtárak többféle módon nyújtanak segítséget. A mozgáskorlátozottaknak nem mindenhol, általában csak az újabban épült könyvtárakban teszik lehetővé az intézmény megközelítését. A vakoknak és gyengénlátóknak a nagyobb könyvtárakban hangoskönyv-gyűjteményt hoztak létre. A siketekkel együtt a legtöbb könyvtárat ingyenesen, a számukra hozzáférhető dokumentumokat (vakok a hangoskönyveket, zenekazettákat, siketek a videókazettákat) általában térítés nélkül használhatják. A kórházakban ápolottnak helyenként letétet vagy fiókkönyvtárat létesít a helyi könyvtár. A büntetőintézetekben mindenütt működik közművelődési könyvtár.

A magyar közművelődési könyvtárak a hatvanas-hetvenes években – ha nem mereven is, ha nem elég „hatékonyan” is – a szocialista társadalom nevelési intézményeként működtek. Mint arra már többször utaltunk, munkájuk szervezése, működési elveik, modelljük (szabadpolcos rendszer, kevés kötöttség a használatban, változatos médiakínálat stb.) inkább hasonlított a 30-40 évvel korábbi nyugati és észak-európai könyvtárakra, amelyek végső soron ugyancsak a felvilágosodásra visszavezethető nevelési intézmények voltak, mint a többi szocialista ország „szovjet típusú” könyvtárait. A példaként szolgáló országokban napjainkra modellváltás történt, elsősorban az angol és skandináv, de sok német és holland könyvtárban is! A könyvtár nem nevelési intézmény, nem valamely elvont eszményt megvalósító, hanem a fenntartó közösséget szolgáló, annak az igényeihez igazodó, szolgáltató intézménnyé vált. A könyvtáros könyvtárából az olvasó könyvtárává alakultak és ennek megfelelően szervezték tevékenységüket (állományalakítás, feltárás, szolgáltatásrend, marketing és propaganda stb.). Ez a modellváltás nálunk csak részben történt meg. A nyolcvanas évek közepén-végén a FSZEK-ben történtek ebbe az irányba határozott lépések, másutt leginkább csak a korábbi merev megoldásokon változtattak, a megszűnt ideológiai-politikai korlátok következményeit tüntették el. Inkább csak az utóbbi években keresik és találják meg mind több könyvtárban a működés új modelljét.

Modellváltásnak lehet minősíteni az irányításban – szervezetben bekövetkezett változást is, amely ugyancsak korábban kezdődött, de az 1990-es önkormányzati törvénnyel kodifikálódott. A korábbi, mereven a közigazgatási hierarchiához kötődő hálózati felépítés megszűnt, a könyvtárak közvetlenül a fenntartó önkormányzathoz kapcsolódtak. A könyvtárak közötti kapcsolat szervezett formája máig nem alakult ki (talán majd a számítógépes hálózatok létrejötte jelent változást) és az egyedi településtípusok ellátási rendjében, fenntartási megoldásaiban is van még tisztázni való. Így pl. a kistelepülések hatékony és nagyobbakéval azonos értékű ellátási megoldásai (mozgóellátás, letéti rendszer ellátórendszerrel kombinálva), vagy a megyeszékhely városok párhuzamos ellátási (városi és ugyancsak elsősorban városi feladatokat ellátó megyei könyvtárak párhuzamos fenntartása) kérdései. Mindmeggannyi probléma, amelynek a megoldását talán a könyvtári törvénytől sem lehet várni. Inkább a józan észről és a gazdasági kényszertől.

3. A munkahelyi közművelődési könyvtárak

A párhuzamosan kiépített két közművelődési könyvtárhálózatot (lakóhelyi és munkahelyi) fénykorában is sokan bírálták mint felesleges luxust, az ésszerűtlen szervezés példáját. Az elaprózottság, a néhány fős munkahelyeken is „biztosított kiskönyvtár erre a hálózatra volt jellemző. A helyi könyvtárak működési feltételeit a vállalat, a letéti ellátást végző körzeti és központi könyvtárak fenntartását a szakszervezet biztosította – nagyrészt állami pénzből.

A rendszerváltás igazán nagy vesztesei a szakszervezeti könyvtárak. A 2. sz. táblázat egyértelműen beszél erről. A szakszervezeti letéti könyvtárak ezrével szűntek meg, állományuk a felére, olvasóik száma kevesebb mint egyharmadára esett az elmúlt hat évben. A tönkrement és felszámolódott vállalatok nem tudják, de nem is akarják fenntartani a könyvtárakat, néhány a munkatársaik szociális

ellátását is fontosnak tartó nagyvállalat kivételével. A szakszervezetek pedig igazi érdekvédelemre fordítják energiájukat és pénzüket. Az állami támogatás évről évre bizonytalanabbá vált, de eddig úgy-ahogy biztosította a központi és körzeti könyvtárak fenntartását.

A felesleges párhuzamosságnak valóban nem sok értelme van, de az arra vállalkozó üzemektől, vállalatoktól nem lehet megtagadni azt a jogot, hogy saját könyvtárat működtessenek vagy ilyen szolgáltatást vásároljanak (pl. letétet a városi könyvtáraktól) dolgozóiknak. (De nem szabad ezt a nyilvános könyvtári ellátás részének tekinteni.) Az ésszerű megoldás az lenne (így csinálták pl. Kaposvárott, Győrben, Sopronban), ha az önkormányzati könyvtárak tulajdonába adnák a központi könyvtárakat (nemcsak a „közvagyon”, de az épületeket és egyéb vagyontárgyakat is) és azok ennek fejében letéti ellátást biztosítanának az ezt igénylő üzemeknek. Az állam pedig az erre a célra biztosított összegeket az e feladatot ellátó önkormányzati könyvtáraknak adná.

4. A szakkönyvtárak

A szakkönyvtárak egy részét, a legnagyobbakat a nyilvános könyvtári ellátáshoz számíthatjuk (a közművelődési könyvtárak általános jellegű szolgáltatásaival szemben kisebb-nagyobb szakterületen szolgáltatnak), mások, a többség saját fenntartója információs igényeit elégíti ki, zárt könyvtárként működik. A legutolsó, 1982 évi országos számbavétel szerint 860 működött belőlük, több mint 42 milliónyi állománnyal. A kissé bonyolult és erőszakoltan szervezett hálózati rendszerük – nem a rendszerváltás hatására, az legfeljebb befejezte e folyamatot – az igazgatási átszervezések, vállalati megszűnések következtében fokozatosan összeomlott. 1982 óta a statisztika csak azt a 120 országos szakkönyvtárat veszi számba, amelyeket egy korábbi miniszteri rendelet tételesen felsorol.

Figyelmünkre valóban ezek a legméltóbbak, hiszen közöttük vannak azok a nagy könyvtárak (120 „országos szakkönyvtár” természetesen nincs, legfeljebb 10-12), amelyek egy-egy nagy tudományterületen a teljes hazai, a releváns külföldi könyv- és főleg folyóiratanyagot, újabban a számítógépes adatbázisokat gyűjtik és ennek alapján szolgáltatnak saját fenntartójuk érdekkörén túl, valójában az egész társadalomnak. Közéjük olyan könyvtárak tartoznak, mint az MTA Könyvtára, az Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár, az Országos Mezőgazdasági Könyvtár, az Országgyűlési Könyvtár, az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, az Országos Idegennyelvű Könyvtár. Ide számíthatjuk a nagy egyetemi könyvtárakat (ELTE, BKE, BME, SOTE, KLTE, JATE, JPTE, Miskolci Egyetemi Könyvtár) és bizonyos tekintetben a nemzeti könyvtárat is.

Azok az állománygyarapítási nehézségek, amelyekről a közkönyvtáraknál szóltunk, rájuk még fokozottabban vonatkoznak lévén, hogy a külföldi szakirodalom, főleg a folyóiratanyag beszerzésére fenntartójuk nem tud elegendő forrást biztosítani. Az egyetemi könyvtárak 1997. évi folyóirat előfizetéséhez 1996 év végén 350 millió forint hiányzott¹⁰. Külföldi alapítványok (Soros, Mellon, Volks-

¹⁰ Huszár Ernőné, az egyetemi könyvtárigazgatók kollégiumának elnöke szíves közlése.

wagen, Sabre stb.) alkalmanként segítenek, de nem pótolják a rendszeres gyarapítás hiányait. Az egyetemi könyvtárakat saját oktatóik és hallgatóik ellátása is „terheli”, amit a közkönyvtárak (nemzeti, városi, megyei) segítsége nélkül meg sem tudnának oldani.

Szolgáltatásaikra ma még a hagyományos formák (helybenolvasás, kölcsönzés, könyvtárközi kölcsönzés), túlsúlya jellemző, de körükben honosodott meg leginkább az idegen (külföldi) adatbázisokból nyújtott információszolgáltatás és az ahhoz kapcsolódó dokumentumszolgáltatás másolatban. Nagyon fontosak az általuk előállított és a közkönyvtárak által tovább sugárzott információszolgáltatások, adatbázisok.

Az országos szakkönyvtárakban, különösen az egyetemi könyvtárakban honosodott meg eddig leginkább a számítógépes rendszerek alkalmazása az információ keresésében és szolgáltatásban éppúgy, mint saját feltárásuk automatizálásában. Ez elsősorban a PHARE, Tempus stb. programok segítségével köszönhető.

Legtöbbjükben megteremtették az Internet kapcsolatot is. Tevékenységük legfőbb adatait a 3. sz. táblázat közli.

5. Az iskolai könyvtárak

A közép és általános iskolai könyvtárak „hagyományosan” a leggyengébb láncszemet jelentik a magyar könyvtári rendszerben. Időnként indultak ugyan országos akciók e kétségkívül fontos könyvtártípus megsegítésére, de azok legfeljebb a könyvbeszerzést segítették, az egyéb feltételeket (helyiség, könyvtáros, kellő idejű nyitva tartás) nem biztosították. A központi akciók elhalásával azután a helyi erőforrások is elapadtak, a mindig szegény iskoláknak más gondjuk is akadt.

Az utolsó adataink 1992-ből származnak. Ekkor 2999 általános iskolai könyvtárban 18 millió kötet könyv volt, amelyből egy tanév alatt öt és félmilliót használtak és gyarapításra 98 millió forintot (az 1985-ös tanév két és félszeresét) költöttek. A középiskolák mindegyikében volt könyvtár (könyvtáros is), azokban 8 és félmillió könyv volt, amelyekből majdnem 2 millió kötetet vettek kézbe a tanév alatt. Könyvre 69 millió forintot, az 1985-ös ötszörösét fordítottak¹¹.

A legutóbbi közoktatási törvény kapcsán ambiciózus és nagyon szükséges terv fogalmazódott meg: minden iskolában működő könyv- ill. médiatár legyen, Internet összeköttetéssel és ehhez tanulóként évi 1300,- Ft normatív könyvbeszerzési keretet ad az állami költségvetés.

6. Általános kérdések

Az alábbiakban azokat a kérdéseket tekintjük át, amelyek valamennyi könyvtártípusra vonatkoznak, valamennyinek a működését meghatározzák, befolyásolják.

¹¹ Ld. a 9. sz. jegyzetet.

a) Épületek, felszereltség, technika

A modern közművelődési könyvtári követelményeknek megfelelő célépületek a 60-as, 70-es években épültek vidéken is, Budapesten is. Az egyetemi könyvtárak egy része pedig a 80-as években kapott új épületet. Az utóbbi években leállt ez a könyvtárépítési lendület. A kecskeméti megyei könyvtár 1996-ban átadott minden tekintetben korszerű épülete az egyetlen kivétel.

A következő években készül el a szolnoki és a veszprémi megyei könyvtár címzett állami támogatással készülő épületrekonstrukciója, bővítése. A technikai felszereléseket illetően a legfontosabb fejlemény, hogy – elsősorban a Soros alapítvány céltámogatásával – mostanra a városi könyvtárakig bezárólag a könyvtárak rendelkeznek legalább egy másológéppel. A közkönyvtárak egy része – főleg a falvakban – még alapvető kommunikációs eszközökkel (pl. telefon) sem rendelkezik. Ez a hiány talán néhány éven belül megszűnik.

A modern informatikán belül a legfontosabb a számítógép ill. az arra épülő hálózati kapcsolat lenne. Mint arról már szóltunk, e tekintetben az országos szakkönyvtárak, az egyetemi könyvtárak állnak a legjobban. A közművelődési könyvtárak (a városi könyvtárakig bezárólag) egy vagy néhány géppel rendelkeznek, többségük és a községi könyvtárak egyel sem. A megyei könyvtárak egy része már alkalmazza is az automatizálás ezen eszközeit. Mindebben sokat segített a Nemzeti Információs Infrastruktúra Fejlesztési Program. A közkönyvtárak többsége egy hazai fejlesztés (nagyon lassan készülő) számítógépes programra (Textlib) vár, hogy gépesítését megkezdje. A nemzeti információs stratégia megvalósulása azt ígéri, hogy a könyvtárak lesznek az iskolák mellett az Internetre épülő információs rendszer nyilvános végpontjai.

b) Személyzet-képzés, szakinformáció

A közkönyvtárakban 3173, a munkahelyi könyvtárakban 211, a szakkönyvtárakban és a nemzeti könyvtárban együtt mintegy 2000 szakképzett könyvtáros dolgozik, rosszul fizetett közalkalmazottként, számuk az utóbbi öt évben mindent csökkent. A képzés rendszere (egyetem, főiskola, középfokú szaktanfolyamok) viszonylag korán kialakult, de különösen az utóbbi években meglehetősen szétszórttá vált (az erők koncentrálása helyett igen sok képzési hely indult). Az elszabadult „diploma biznisz” rávetette magát erre az egyébként nem nagy felvételképességű munkaerő-piaci szektorra is. Ennek köszönhető, hogy a különféle főiskolák és egyetemek „kihelyezett tagozataival” együtt 1996 szeptemberére 656 fő részére hirdettek felvételi és felsőfokú diplomát adó képzési lehetőséget¹². A továbbképzés ügye megoldatlan.

A szakmai információ az OSZK–KMK szakkönyvtára formájában és annak szolgáltatásai révén jól megoldott. A szakterületeknek a sokféle helyi híradó, hírlevél mellett négy (!) országos terjesztésű szaklapja, folyóirata van: az OSZK kiadásában megjelenő igényes Könyvtári Figyelő, amely egyúttal a külföldi szakirodalom dokumentálását is végzi, a több könyvtár és szakmai szervezet összefo-

¹² *Felsőoktatási felvételi tájékoztató. 1996. Bp. MKM. 1995.*

gásával havonta megjelentetett 3K (Könyv, Könyvtár, Könyvtáros), a Könyvtári Informatikai Kamara kiadásában a Könyvtári levelező/lap, valamint az OMIKK lapja, a Tudományos és Műszaki Tájékoztatás.

A napi sajtó és tömegkommunikáció gyakran és szívesen foglalkozik a könyvtárakkal, természetének megfelelően a botrányokat (hányat zártak be?) keresve és sztereotípiákat ismételve (nem jut elég pénz könyvbeszerzésre) de kevésbé vállalkozik a könyvtárak és a társadalom kapcsolatát, a társadalom igényeit, a könyvtárak megoldási lehetőségeit felvevő témák feldolgozására.

c) Gazdálkodás-finanszírozás

Az egyes könyvtártípusoknál szóltunk finanszírozásuk gondjairól, problémáiról. A nyilvános könyvtári ellátást biztosító közkönyvtárak fenntartása az állami költségvetés és az önkormányzatok dolga. Ha nem is kellő színvonalon, de ez általában (kivéve talán a nyilvános könyvtári feladatokat vállaló országos szakkönyvtárak feladat-finanszírozását) megoldott, a források növelése a költségvetés terheinek csökkentésétől várható.

Kevésbé biztosított (leginkább még a Nemzeti Kulturális Alap keretében) azoknak a feladatoknak a finanszírozása, amelyek meghaladják az egyes könyvtárak illetékességi körét (pl. megyei feladatok, országos szolgáltatások, nemzeti projektek).

A használók bevonása a finanszírozásba a térítési díjakon (beiratkozási, késedelmi díjak, térítéses szolgáltatások) keresztül történik. Nemzetközi tapasztalás-

talatok szerint a közkönyvtárak költségvetésének 10%-át lehet ily módon „megtermelni”. Nálunk van olyan könyvtár, ahol ez meghaladja a 20, majdnem éri a 30%-ot. Egészségtelenül magas arány. A könyvtári ágazat finanszírozásában a magánmecenatúra és a civil szervezetek felemás szerepet játszanak. A Soros és egyéb külföldi alapítványok igen fontos szerepéről már szóltunk (ez elképzelhetően a jövőben még fokozódik, mint pl. a most 15 nagykönyvtár összefogásával indított ún. osztott katalogizálási projekt révén).

A magyar alapok és alapítványok nem „könyvbarátok”, inkább a látványos, feltűnő, elsősorban művészeti produkciókat támogatják. Jellemző, hogy a könyvtárak alapfeladatának finanszírozására, ill. annak segítésére a Soros alapítványon és az OTKA egyetlen pályázatán kívül más alap nem vállalkozik. A legtöbb kulturális alapítvány nem is fogad könyvtári pályázatot. Vagy ha adnak is támogatást a könyvtáraknak, az valami produkció, kiadvány, rendezvény megvalósítására irányul és nem az alaptevékenységet támogatja. Vagy pl. újabban a könyvtárak támogatásán keresztül a könyvkiadást segítik azért, hogy a könyvtáraknak megvásárolják a kiadványok egy részét (ha kell nekik, ha nem). Az is jellemző, hogy a Nemzeti Kulturális Alap szakmai kollégiumai közül csak a levéltári és a fotóművészetet támogató kap kevesebbet, mint a könyvtári, valamennyi művészeti ágat és intézményt támogató kollégium sokkal többet oszthat szét¹³.

Ez akkor is nevétséges arány, ha pusztán az egyes területek intézményeinek számát tekintjük.

d) Nemzetközi kapcsolatok és kitekintés

Már utaltunk rá, hogy a magyar könyvtárak a 60-as évektől eleven kapcsolatokat tartottak a külföldi társintézményekkel. Kapcsolataik részben közvetlenül, részben nemzetközi szervezeteken (pl. IFLA – Könyvtáregyesületek Nemzetközi Szövetsége) keretében bonyolódtak. Nemcsak a tapasztalatok átvételét tette és teszi ez lehetővé (napjainkban pl. az Európa Tanács megfelelő szakbizottságában), de ahhoz is hozzájárul, hogy a magyar kulturális, tudományos produkciók eljussanak külföldre, a külföldiek pedig bekerüljenek a magyar kutatás vérkeringésébe, a magyar könyvtárakon keresztül. Így pl. részt veszünk az ún. UAP (Universal Availability of Publications – a Kiadványok Egyetememes Hozzáférhetősége) programban, ahol minden állam a saját kiadványtermésének feltárásáért és szolgáltatásáért felelős. Csak az a félő, hogy ha itthon nem teremtjük meg ennek a feltételeit (UBC = Általános Bibliográfiai Kontroll) nem leszünk képesek megfelelni a követelményeknek, aminek egyaránt kárát látja saját tájékoztatódásunk és a magyar kultúra és kutatás eredményeinek nemzetközi megismertetése.

Befejezésül idézünk néhány nemzetközi összehasonlító adatot azt a korábbi megállapításunkat igazolandó, hogy a közkönyvtári rendszerünk a nyugati országokéhoz mérhető, ha a mutatók mértéke tekintetében nem is éri el azok eredményeit (4. sz. táblázat), ill. ha óriási gondokat görgetve halad is előre.

Kiss Jenő

¹³ *Nemzeti Kulturális Alap Hírlevél. 1996. 1. sz. és 13. sz.*

A KÖZKÖNYVTÁRAK (ÖNKORMÁNYZATI KÖZMŰVELŐDÉSI KÖNYVTÁRAK) ADATAI 1985–1994

Év	Könyvtárak száma	Állomány	Állománygyarapításra	Olvások száma	Látogatók	Kölcsönzött állomány	14 évesnél fiatalabb
		1000	fordított Ft 1000	1000	1000	egységek/1000	olvasók 1000
1985	4 645	38 267,4	108 403,7	1 690,0		39 661,4	
1989	4 284	40 802,4	142 357,2	1 354,2	16 401,4	36 697,4	661,3
1990	4 262	41 227,7	170 680,5	1 518,4	16 788,1	36 778,9	644,6
1991	4 008	40 992,2	225 646,9	1 463,0	16 644,3	35 978,9	586,5
1992	3 870	40 334,0	322 350,5	1 417,7	16 807,6	36 633,7	539,5
1993	3 792	41 394,8	343 274,2	1 423,2	16 705,0	36 782,3	527,8
1994	3 723	41 778,8	466 858,1	1 428,0	17 143,5	37 763,8	517,3

Forrás: OSZK–KMK: TEKE '94, SZAKMA '94, Könyvtári statisztikák Bp. 1995.
MKM Statisztikai Tájékoztató. Közgyűjtemények, kiadói tevékenység. 1993. Bp. 1994.

MUNKAHELYI (SZAKSZERVEZETI) KÖZMŰVELŐDÉSI KÖNYVTÁRAK ADATAI 1985–1994

Év	Könyvtárak száma	Állomány 1000	Állománygyarapításra fordított Ft	Olvások száma 1000	Látogatók 1000	Kölcsönzött állomány egységek/1000
1985	5 003	12 063,4	30 019,2	589,4		10 410,1
1989	3 913	12 080,4	34 737,6	467,4	3 117,4	8 221,0
1990	3 170	10 710,7	35 234,4	369,7	2 559,2	6 708,6
1991	2 577	9 371,4	25 525,1	300,6	2 095,5	5 764,3
1992	1 978	8 304,4	24 486,2	228,3	1 704,1	4 851,1
1993	1 463	6 624,2	24 118,4	162,9	1 300,8	3 592,5
1994	1 207	6 028,0	23 507,9	155,2	1 241,9	3 409,7

Forrás: OSZK–KMK: TEKE '94, SZAKMA '94, Könyvtári statisztikák Bp. 1995.
MKM Statisztikai Tájékoztató. Közgyűjtemények, kiadói tevékenység. 1993. Bp. 1994.

A SZAKKÖNYVTÁRAK ADATAI 1985–1992

	1985	1990	1992
Könyvtárak	123	121	117
Állomány/1000	28 930,1	31 155,3	31 673,6
Évi gyarapodás/1000	839,4	–	–
Állománygyarapításra fordított összeg/1000 Ft	287 163,7	592 788,7	742 438,5
Beiratkozott olvasók/1000	188,2	202,8	223,9
Látogatók/1000	2 081,3	2 112,9	2 268,6
Helyben használt egység/1000	9 787,1	6 830,1	7 509,6
Kölcsön/1000	1 943,8	1 675,6	1 804,1

Forrás: MKM Statisztikai tájékoztató, Közgyűjtemények,
kiadói tevékenység 1991., Bp. 1993.

NEMZETKÖZI KÖZMŰVELŐDÉSI KÖNYVTÁRI ADATOK

Ország	Év	Szolgálati helyek száma	Könyvtárlomány/1000	Állomány/lakos	Beiratkozott olvasó/1000	Beiratkozott olvasó %	Használatba adott egység/1000
Ausztria	1990	2 374	8 195,0	1,1	889,3	11,2	13 899,5
Belgium	1990	1 151	29 878,0	3,0	1 743,3	17,5	48 344,5
Bulgária	1992	4 879	57 092,0	6,4	1 342,8	15,0	23 802,9
Cseh Köztárs.	1992	7 988	37 570,0	3,6	1 182,3	11,7	-
Dánia	1992	904	32 479,0	6,3	-	-	74 291,0
Egyesült Kir.	1993	5 185	133 134,0	2,3	33 505,0	58,1	561 392,4
Finnország	1993	1 339	38 300,0	7,1	2 404,8	47,3	96 400,0
Franciaország	1990	2 740	89 049,0	1,8	4 605,2	8,1	96 806,0
Hollandia	1990	1 285	41 515,0	2,8	4 348,0	29,1	185 724,0
Irország	1990	359	10 980,0	3,1	742,4	21,2	12 431,8
Lengyelország	1992	17 121	135 821,0	3,5	6 612,7	17,2	148 842,4
Magyarország	1992	5 148	47 874,0	4,8	1 846,3	15,9	41 484,8
Németország	1992	14 019	128 922,0	1,8	8 938,8	11,1	296 277,0
Norvégia	1992	1 214	19 893,0	4,5	-	-	19 828,0
Olaszország	1990	2 388	80 030,0	1,4	6 756,4	11,7	356 515,5
Portugália	1990	234	3 371,0	0,3	381,0	3,9	885,9
Románia	1988	7 227	70 873,0	3,1	5 183,0	22,4	54 025,0
Szlovákia	1992	3 012	19 757,0	3,7	715,0	13,5	23 116,9
Szlovénia	1992	833	5 283,0	2,6	385,9	18,3	11 269,7
Spanyolország	1990	3 635	27 208,0	0,7	4 088,6	10,5	18 078,3
Svédország	1993	1 734	45 147,0	5,2	-	-	67 364,8
Svájc	1990	2 555	27 874,0	4,1	351,4	5,2	5 806,1

Forrás: UNESCO Statistical Yearbook 1995.
Nemzetközi Statisztikai Zsebkönyv. Bp. 1994.

A következő cikkek a „Közművelődési könyvtárak egy új Európáért” címmel 1997. szeptember 24-től 27-ig megrendezendő konferencia előkészítéseként jelennek meg.

A konferencián Hannelore Jouly, a stuttgarti városi könyvtár igazgatója A könyvtárak és a társadalom, Barbara Lison-Ziessow, a brémai városi könyvtár igazgatója pedig az (informatizálva) „lenni vagy nem lenni” című kerekasztal keretében fog előadást tartani. A cikkeket *Hegyközi Ilona* fordította.

Bevezetés az Internetbe – továbbképzés a stuttgarti városi könyvtárban

Kiinduló helyzet

A közkönyvtárak kínálatát gazdagítja az Internet virtuális világa. Németországban az Internet tömeges használata először a felsőoktatásban kezdődött meg, 1994 ősztől kezdve, amikor bevezették a World Wide Web (WWW) Internet-szolgáltatást. 1995 folyamán már mások is egyre többen érték el az Internetet. 1995 decemberétől zajlik a Német Kutatási Hálózat (DFN) WiNShuttle projektje, amely intézmények és személyek meghatározott köre számára biztosít hozzáférést az Internethez. *Információk: a <http://www.s.shuttle.de/infos/index.htm> címen.* (A továbbiakban ilyen tipográfiával jelöljük az eredeti szövegben lábjegyzetként szereplő részeket – a ford.) A stuttgarti városi könyvtár – amelyet a DFN ún. modellpartnerének választott – a német közkönyvtárak közül elsőként kínált szabad hozzáférést használói számára az Internethez. *A városi könyvtárban a következő Internet-szolgáltatások állnak rendelkezésre: WWW, telnet, gopher, Usenet (olvasásra).*

A könyvtár tehát úttörő szerepet vállalt: még mások tapasztalataira sem támaszkodhatott, amikor igen gyorsan kellett nemcsak a hozzáférés technikai lehetőségét biztosítani a használók számára, hanem közvetítenie kellett az Internet-használat gyakorlati know-how-ját is, továbbá be kellett mutatnia az új tájékoztatási kínálat lehetőségeit és korlátait.

Még 1995. decemberében megkezdődtek az Internet használatába bevezető kurzusok. *Egyszerre négy személy jelentkezhet be a könyvtárban szervezett kétórás tanfolyamra. Az ingyenes kurzusokra hetente kétszer (szerdán 14-től 16 óráig és pénteken 17-től 19 óráig) kerül sor. A képzést jelenleg két munkatárs végzi. 1996 januárjától kezdődött meg a stuttgarti városi könyvtár honlapjának kialakítása, amely egyre gazdagabb, összetettebb Internet-kínálatot tartalmaz. Honlapon a továbbiakban a városi könyvtár WWW-n hozzáférhető információkínálatának egészét értjük, amely időközben túllépte a 400 oldalnyi terjedelmet, és számos témakörben feltárja az Internet forrásait (ilyenek pl. a pályaválasztás, az állásváltogatás, a gazdaság, a világ könyvtári katalógusai, a művészet, a kultúra és az irodalom, a felhasználható keresőeszközök). (A stuttgarti városi könyvtár honlapja elérhető a <http://www.s.shuttle.de/buecherei> címen.)*